

EGE DENİZİ KIYILARI VE KİTA SAHANLIĞI SORUNLARI

Prof. Dr. M. Tevfik TARKAN

Kara ile deniz arasında ayırımı yapan çizgiye Kıyı çizgisi adı verilir. Yahut başka bir deyimle, kıyı, karanın deniz boyunca uzanan kenarıdır. Fakat, kara ile deniz arasındaki kıyı çizgisi, kıyı topoğrafyasında çok dar bir anlamı kapsar. Bu topoğrafyada kıyı kelimesinden bu günkü görünen çizgiye değil, iç ve dış etmenlerin etkisini gösterdiği bir alanı anlamamız gerekir. Genel olarak «Kıyı Boyu Alanı» diyeceğimiz böyle bir alan, denizle kara arasında, çeşitli etkiler altında, muhtelif biçim gösterir ve bazı yerlerde genişler, bazı yerlerde daralır. Aynı zamanda, Kıyı boyu alanını oluşturan iç ve dış faktörlerin etkilerinin en belirli bir biçimde ortaya çıkış alanı bu alandır. Örneğin, karalardan gelen akarsular buralarda denize kavuşurken, beraberinde getirdikleri, kum, çakıl, v.s. gibi ufalanmış kara parçaları kıyı çizgisinden itibaren, yepyeni bir gücün etkisiyle daha ufalanırlar ve sonunda depo edilirler. Ayrıca dalga ve akıntı etkisi altında kalan kıyı boyu alanı aşınır, buradan koparılan parçalar, sürüklenir ve nihayet bir noktada depo edilir. Böylece, kıyı boyu alanında dış etmenlerin etkisi ile yeni morfolojik şekiller oluşur.

Ayrıca gelgit adını verdiğimiz deniz suyu hareketinin hüküm sürdüğü kıyı boyu alanlarında, kıyı çizgisi, daha büyük oynaklık gösterir. Hemen bütün denizlerde az veya çok etkisini hissettiren bu hareket, kıyı boyu alanlarını değiştiren, deforme eden belirli bir harekettir.

Bundan başka iç kuvvetlerin kıyıboyu alanlarında meydana getirdiği oluşum, daha köklü ve etkilidir. Ve kıyıların bugünkü durumunu gösteren haritalarla, paleocoğrafya araştırmalarına dayalı haritalar karşılaştırılırsa, kıyı çizgisinin zamanla önemli değiş-

melere uğramış olduğu görülür. Eski kıyı ya bu günkü çizgiden uzakta karanın iç kısmındadır veyahut kıyı açıklarında deniz altında kalmıştır. Bu köklü değişiklik daha çok iç faktörlerin etkisi ile oluşur ve her devirde görülür. Yukarda açıklamağa çalıştığımız kıyı boyu alanlarındaki değişiklik, dar bir alanı kapsarken, daha köklü deformasyon iç faktörler yolu ile oluşur. Transgresyon ve regresyon adı verilen hareketler, bu türlü geniş kapsamlı değişiklikleri meydana getirirler.

Asıl incelemek istediğimiz kıyıboyu alanları yahut kıta sahanlığının izahına geçmeden önce bu alanı oluşturan iç etmenleri yüzeysel bir biçimde de olsa ele alarak incelemek istiyoruz.

Regresyon (Denizlerin çekilmesi), ile transgresyon (Denizlerin ilerlemesi) olayları ile meydana gelen kıyıboyu alanlarının değişikliğini iki iç olaya bağlayabiliriz.

1 — Östatik hareket

2 — Epirojenik hareket

1 — Deniz yüzeyinin alçalması veya yükselmesi olayıdır. Bu hareket, okyanus çanaklarında meydana gelen değişmelerle ve iklim değişiklikleriyle olmak üzere oluşur. Okyanus dibinin şekil değiştirmesi su yüzeyinin alçalması veya yükselmesi ile sonuçlanır. Bunu tektonik hareketler meydana getirir. İklim değişmeleriyle oluşan östatik hareketler ise, örneğin IV. zamanın glasyal devrelerinden birinde denizin 100 metre kadar alçalması olayında olduğu gibi kararlarda buzul teşekkül etmiş ve böylece tekrar tamamı denize dönmemiş ve sonucunda su hacminde bir azalma meydana gelmiştir.

2 — Bu hareket, karaların yükselmesi veya alçalması olayıdır. Bu hareket kıyı boyu alanlarını, kara haline gelmesine sebep olur. Tektonik menşeli olaylarla meydana gelen bu hareket geniş çaplı kıvrımlaşmalar şeklinde kendini gösterir.

Bu genel incelemeden sonra kıyı ile ilgili bazı tariflere kısaca göz atmakta fayda vardır (Harita No: 1).

1958 yılında «Okyanus Dibi Relief Şekilleri» adındaki Uluslararası Komisyonun tesbit ettiği denizaltı relief şekillerine ait tariflerin konumuzla ilgili olanları şöyledir.

1 — Şelf veya Kıta platosu: (İng. Contimental Shelf, Fr. Plateau Contimental); kıta çevresinde, kıyıdan itibaren denizaltı eğiminin belli bir şekilde arttığı yere kadar uzanan bölgedir. Eğimin arttığı yere plato kenarı adı verilir. Eski yıllarda plato kenarı —200 m.ye kadar uzanan alandan başlatılıyordu. Son yıllarda bu kenar —100 m.ye indirilmiş bulunmaktadır. Bu nokta bazı kıta kenarlarına çok yakın, bazı kıta kenarlarına ise uzakta bulunmaktadır. Bu durum kıta ve denizin oluşumuna bağlıdır.

2 — Kıta şevi; (İng. Continental Slope, Fr. Pente Contimental). Şelften itibaren uzanan ve derin deniz çukurluğuna kadar devam eden daha az derin alan.

3 — Kıta kenarı şevi; (İng. Borderland Slope); Kıta platosunun kara reliefine benzer şekilde girinti ve çıkıntı ile vadi ve yüksekliklerin deniz altında da devam eden bölümüdür.

4 — Kıta tabanı; (İng. Continental Terrace, Fr. Socle Contimental); Kıta sahanlığı adı verilen bu bölge şelf ve şevin ikisine birden verilen isimdir.

5 — Ada şelfi; (İng. Island Shelf, Fr. Plateau insulaire). Bir adanın veya takımadaların kenarlarından, eğilimin belli bir şekilde arttığı yere kadar olan alan. Eğer ada bir kara parçasının şelfi veya şevi içinde ise bu taktirde şelfi son derece dar bir deniz şeridinden oluşur.

6 — Ada şevi; (İng. Island Slope, Fr. Pente Insulaire); Ada Şelfi kenarı ile büyük derinlikler arasında kalan kısımdır.

Kıta tabanı adını verdiğimiz şelf ve şevin birlikte meydana getirdiği ve ortalama olarak kıyı çizgisinden itibaren —200 metre derinliğe kadar devam eden ve az çok yanbaşındaki karanın relief özelliklerini gösteren bir bölümüdür. Burada denizaltı reliefi, komşu olduğu kara parçasının reliefinin aksi görüntüsündedir. Örneğin karadaki denize dik uzanan sıradağlar ve bu dağlar arasındaki düzlükler kıyı çizgisinden itibaren denizaltında daha az belirli olarak ve gittikçe yüksekliğini kaybederek derin deniz çukurluğuna ulaşır. Eğer komşu kıyıda yüzey şekilleri hemen kıyı çizgisini takip ederek yükseliyorsa, bu taktirde kıta tabanı da hemen kıyı çizgisinin başladığı yerden itibaren ince bir şerit halinde uzanır ve kısa bir mesafeden sonra derin deniz çukurluğuna erişilir. Örneğin, Karadeniz kıyıları. Fakat bunun aksi olursa, yani kara üzerinde kıyı

çizgisinden başlayan ve kıta içine kadar uzanan düzlük veya kıyıya dik alçak sıradağlar arasında geniş vadiler uzanıyorsa, bu takdirde, kıta tabanı da kıyı düzlüğü gibi deniz altında devam eder. Yani kıta tabanının genişliği bunun gerisindeki reliefin yüksekliği ile ters orantılıdır. Bu arada şu noktayı da eklemek zorundayız ki; bazı yeni volkanik adalarla, tektonik nedenlerle yerel olarak deniz üstüne çıkmış küçük adaların kenarında kıta tabanı mevcut değildir. Buralarda genellikle kıta tabanı olan şelf ve kıta şevin eğimi çoktur.

Richthoffen, Hau ve Johnson'a göre, kıta tabanı, karanın deniz tarafından aşındırmasından meydana gelmiştir. Yani kıta tabanı her şeyden önce bir abrazyon platformudur. Oseanograf Murray kıta tabanını, akarsu, buzul v.s. gibi dış etmenlerin etkisi ile aşınan ve karadan koparılan materyalin deniz altında birikmesiyle meydana gelmiş bir alan olduğunu kabul etmektedir. Wegener ise kıta tabanı terimini arz kısmının dış bölümü olan sialden müteşekkül olan kıtanın bir parçası olduğu görüşünü savunur. Sial içerisinde batmış ve yüzen sial, ağırlığı nedeniyle kenarlardan eğilmiş ve kenar kısımları sarp bir falez şeklinde simaya doğru bükülmüştür. Bu nedenlerle kıtalarla okyanusları ayıran kenar, yani kıta tabanı da strüktüre bağlı bir oluşumdur. 1936 yılında V.J. Novak tarafından ileri sürülen görüşe göre kıta tabanı, kara erozyonu ile işlenen bir alanın transgresyona uğraması sonucunda teşekkül etmiştir. Novak, deniz seviyesinin üst Miosen ve altpliosen arasındaki jeolojik devrede 200 metre kadar alçalmış olduğunu kabul etmektedir. Bourcart'da bu görüşü kanıtlayan deliller gösterecek bu görüşe iştirak etmektedir. Bourcart'a göre kıta tabanı üzerinde bulunan ve ancak karada teşekkül eden depolar, karadaki dağ ve akarsu yataklarının karadaki görünüşünün uzantısıdır. Bunlar kıta tabanının eskiden kara olduğu ve sonradan transgresyona maruz kaldığı hususunda kuvvetli bir delil olarak görünüyor.

Atlas Okyanusunun kenar denizi sayılan Akdenizin küçük bir parçası olan Ege denizi, jeolojinin III. zamanı sonuna kadar Küçük Asya yarımadası ile Yunanistan arasında değişik relief özellikleri gösteren bir kıta parçası idi. Bu kıtaya Egeid adı verilmişti. Eskı tabakalardan oluşan bu arazi uzun jeolojik devirler boyunca dış etmenlerle yıpranmış ve dalgalı bir görünüş meydana getirmişti. Fakat III. zamanın sonunda ve IV. zamanın başında burada yer yer çökmeler olmuş, sonunda kara parçasının yüksek bölümleri

bugünkü adaları meydana getirmiştir. IV. zamanın başında tektonizma hareketleri sona erdiğinde Batı Anadolu kıyısındaki körfezler bugünkünden çok daha içlere sokuluyordu. Fakat nehirlerin taşıdığı materyalin bu körfezlere yığılması sonucunda bu yerler bugünkü alçak kıyı ovalarını meydana getirmiştir.

Şu halde Coğrafya da kıta sahanlığı, denize kıyısı olan toprak parçasının, denizin içinde 200 metre derinliğe kadar inen bir kara uzantısı olarak kabul edilir. Bu nedenle kıta sahanlığı, kıyıdan itibaren denizin relief şekillerine bağlı fakat mesafesi sabit olmayarak, bir değişkenlik gösterir. Çünkü ülkenin, kıyıdan başlayarak deniz içindeki uzantısı olan bu yayvan sahanlık, kimi zaman kısa bir mesafede biter ve sonra deniz birdenbire derinleşir, kimi zaman da çok uzak mesafelere kadar uzandıktan sonra derinleşme başlar.

Oysa hukuksal kıta sahanlığı terimi daha değişik bir anlam gösterir. Filhakika dünyada ilerleyen teknoloji sonucunda insanların denizlerin bulunduğu arz tabakalarında yatan maden ve petrol gibi doğal kaynaklardan yararlanma isteği kıta sahanlığını sadece Coğrafi bir terim olmaktan çıkardı ekonomik ve hukuksal bir anlam kazanmasına yol açtı. Nitekim 23 Eylül 1945 tarihinde ABD Cumhurbaşkanı H. Truman'ın bildiriyle bu terim coğrafya ve jeoloji alanı yanında politika, hukuk ve ekonomi diline de girmiş oldu.

Bu bildirin getirdiği hukuksal esasları dört noktada toplamak kabildir.

1 — Kıta sahanlığı kıyı ülkenin topraklarının bir devamıdır ve doğal olarak ayrılmaz ve hata o ülkenin tamamlayıcı bir parçasıdır.

2 — Kıta sahanlığındaki deniz ve yeraltı servetleri de, kıyısındaki ülke veya ülkelere ait doğal servet ve kaynakların bir devamıdır.

3 — Bu sahanlıktaki doğal servet ve kaynakların korunması ve işletilmesi, ancak kıta devletini ilgilendirir.

4 — Kıta devleti kendi savunması için bu doğal servet kaynaklarını gözetim altında bulundurmalıdır.

Bu bildiriği izleyen yıllarda, teknolojinin daha da gelişmesiyle kıta sahanlığında yatan doğal servet kaynaklarının aranıp bulunması ve işletilmesi giderek daha büyük bir önem kazandı ve bunun sonucunda bu keyfiyet uluslararası hukukunu ilgilendiren bir konu özelliğini kazandı. Bu yüzden, Birleşmiş Milletler örgütünün Hukuk Komisyonu, 1955 lere kadar, bu konuda gelenek biçiminde uygulanan kuralları ve bundan böyle ortaya konacak esasları saptamak üzere çalışmalara başladı. Nitekim 29 Nisan 1958 tarihinde Cenevre'de toplanan bu örgüte bağlı «Uluslararası Deniz Hukuk Konferansı»nda «Uluslararası Kıta Sahanlığı Sözleşmesi»nin ana esasları tesbit edilerek taraflarca imzalandı. Ancak, sözleşmenin bir maddesine göre, esas noktalarıyla sözleşmenin uygulanması için, sözleşmenin 22 ülke tarafından imzalanması gerekiyordu. Ve bu koşul 10 Haziran 1964 tarihinde gerçekleşerek, yürürlüğe girmiş oldu. Son yıllarda bu sözleşme 40 dan fazla, bu arada, komşumuz Yunanistan tarafından da kabul edilerek imzalandı. Fakat Türkiye bu güne kadar bu sözleşmeye katılmamıştır.

Bu uluslararası sözleşmenin getirdiği yenilikler de şöyledir:

1 — Kıyıdan başlayarak 200 metre derinliğe kadar deniz yatağı ve denizaltı servet ve kaynakları kıta sahanlığı anlamı içine girer.

2 — Derinlik 200 metreyi aşsa bile, işletilmesi olanak içinde bulunan deniz dibi ve denizaltı doğal servet kaynaklarının bulunduğu alanlar da kıta sahanlığı kavramına girer.

3 — Adaların bitişiğindeki alanlarda çok dar bir kıta sahanlığı terimi içine girer.

Görülüyor ki Cenevre konferansında tarifi yapılan Kıta Sahanlığı, coğrafi yönden izah edilen 200 metre derinlik esas kabul edilerek bu tanıma bağlı kalmıştır. Ancak ikinci maddede belirtildiği gibi, kıta sahanlığı terimi, sadece 200 metrelik bir alandan da kurtularak «İşletilmesi olanak içinde bulunan deniz dibi» daha genişletilmiş bulunmakta ve yeni bir hukuksal terim ortaya çıkarılmış bulunmaktadır.

Ancak Cenevre anlaşmasının 6. maddesine göre, kıta sahanlığında birden fazla ülke kıyı oluyorsa, bu takdirde bundan doğacak sorunlarını nasıl çözüme kavuşacağı saptanıyordu:

Bu saptanan hususları şöyle sıralayabiliriz:

1 — Eğer taraflar arasında daha önce yapılmış bir kıta sahanlığı anlaşması var ise, bu konularda, bu anlaşmanın hükümleri uygulanır.

2 — Eğer önceden yapılmış böyle bir anlaşma yoksa bu takdirde iki veya daha çok devletin karasularının veya kıta sahanlığının sınırları, aralarındaki eşit uzaklıktaki orta çizgiden geçirilir.

3 — Eğer bu kuralları içermeyen özel durumlar var ise kıta sahanlığı sınırları, ilgili devletler arasında bir görüşme ve anlaşma sonucunda saptanır.

Nitekim Cenevre anlaşması kabul edildikten sonra, İngiltere ile Norveç arasında kıta sahanlığı konusunda ortaya çıkan anlaşmazlığı gidermek için, Adalet Divanı, iki komşu ülkenin kıta sahanlığı sınırını Kuzey Denizinin Norveç'e yakın 200 metre derinliğinden geçirmeyerek, İngiltere tarafında kalan bölümde de Norveç'e ait kıta sahanlığı parçasının bulunduğuna karar vermiş soruna o böylece çözüm getirmiştir.

Bu kararından sonra Adalet Divanı, öngördüğü çözüm koşulları için şu ana esasları getirdi:

1 — Denizaltı alınları her şeyden önce, kıyı ülkenin bir devamı niteliğini taşımalı,

2 — Kıta sahanlığının taraf ülkeler arasında paylaşılması adil esaslara dayanmalı,

3 — Kıta sahanlığındaki doğal servet kaynaklarının bütünlüğü kabul edilmelidir.

Bu temel kuralları öngördükten sonra Norveç ile Sovyetler Birliği arasındaki kıta sahanlığı anlaşmazlığı, Cenevre sözleşmesinin 6. maddesine göre, 1974 yılı içinde, tarafları ikili görüşmeleri sonucunda bir çözüme kavuşturdu. Sorun şöyle idi: Sovyetler Birliğinin kıyasına yakın Spitzberg adası bilindiği gibi Norveç'e aittir. Bu ada ile Sibirya arasında ve bu ada ile Norveç arasında kıta sahanlığının sınırı nasıl tesbit edilecektir? Yapılan görüşmelerden sonra ada ile Sibirya arasındaki kıta sahanlığı sınırı, asıl kara kütesine daha çok bırakılmak suretiyle, aradan geçirilen bir çizgi olarak saptandı. Fakat burada en önemli konu, ada ile Norveç

kıta sahanlığının sınırını tesbit etmek idi. Bunun içinde adanın bağlı olduğu Norveç'e ada etrafında karasular içindeki kıta sahanlığı parçası bırakıldı. Ada ile Norveç arasındaki deniz dibi ve kıta sahanlığının büyük bölümü de Sovyetler Birliğine ait olabileceği sonucuna varıldı. Bu anlaşma Ege Denizindeki Türkiye, Yunanistan arasındaki kıta sahanlığı sorununda bir çözüm getirecek niteliktedir.

Cenevre sözleşmesi Kıta Sahanlığı sorununa belli bir oranda çözüm getirmekle beraber, bazı devletler, bu sözleşme ve Uluslararası Adalet Divanı'nın getirdiği çözüm esasları ile yetinmek istemediler. Bu ülkeler özel yasalarla bu sorunu kendi çıkarları açısından bir çözüm şekine bağlamağa çalıştı, Ulusal Kıta Sahanlığı problemi bulunan bu ülkelerin başında Norveç, Danimarka, İtalya ve Portekiz devletleri gelir. Bu çabalar dışında bazı devletler de, kıta sahanlıkları dışındaki denizaltı doğal servet kaynaklarının işletilme hakkını Birleşmiş Milletler teşkilâtına bırakılması yönünde çalışmalara giriştiler ki bu alanda çalışan ülkelerin başında Malta gelir. Ancak, bu girişimler, Uluslararası politikada sempati kazanmasına rağmen bir sonuca ulaşamadı, özellikle gelişmiş ülkelerin karşı koyma çabaları bu girişimleri maalesef baltaladı.

Türkiye Kıta Sahanlığı ve sorunları;

Buraya kadar, kıta sahanlığı terimi ile bu konuda Uluslararası çalışmaları ortaya koymaya çalıştık. Bundan sonra Türkiye Kıta Sahanlığını teknolojik ve hukuksal yönden incelemeye çalışacağız.

Bugüne kadar hukuksal yönden Türkiye kıta sahanlığı terimi sadece, Üniversite Hukuk fakültesinde okutulan Devletler Hukuku kürsüleri yayınlarıyla, bu konuda araştırma yapan bazı öğretim üyelerine ait makalelerinde yer almaktadır. Örneğin, Prof. Dr. S. Meray, Prof. Dr. E. Çelik'in Devletler Genel Hukuku ders kitaplarında 8-10 sahifelik bu bölüm içinde izah edilmiştir. Prof. Dr. M. Gönlübol'a ait, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinde yayınlanan «Deniz Hukukunda Yeni Gelişmelere Doğru» adlı makalesi ile aynı öğretim üyesinin aynı dergide yayınladığı «Deniz Komitesinin 5 Mart 6 Nisan 1973 tarihleri Arasında New York Toplantısı» adındaki inceleme yazıları adı geçen konuda verilmiş eserlerdir.

Bu dağınık yayın ve çalışmalar dışında kıta sahanlığı gerek coğrafya ve gerekse hukuksal yönde geniş bir çalışmanın konusu olmamıştır.

Bu yayınlara dayanarak denilebilir ki Türkiye’de kıta sahanlığının hukuksal rejimi henüz genel ve düzenleyici, uygulayıcı nitelik taşıyan kurallara bağlanmamış değildir.

Filhakika 25 Mayıs 1964 tarih ve 474 sayılı Karasuları Kanunumuzda, Türkiye kara suları 6 mil olarak saptandı. Fakat aynı kanunun 8. maddesinde «Balıkçılık ve Canlı Kaynakların işletilmesi, karşılıklı eşit davranışlara dayanarak, kara sularımız, 12 mile kadar uzatılır.» Esası getirilmekle, 1958 de saptanan 200 m. lik esas getiren Cenevre sözleşmesi dikkate alınmamıştır.

Bu konuda uygulamaya esas olan bir kanun hükmüne rağmen, ilk defa, 1966 yılında İskenderun körfezi kıta sahanlığında petrol aranmasına ait ruhsat verildi. Bunu, Ege ve Karadeniz kıta sahanlığı petrol arama ruhsatnameleri takip etti. Ancak, petrol reformu kanunu ile 6326 sayılı Petrol Kanununda, kıta sahanlığı terimi, ilk önce genel olarak yer aldı. Buna dayanarak, 1973 yılında Ege denizindeki «Türk kıta sahanlığının sınırını gösteren kararlar bir de ek harita» Resmi Gazete’de yayınlandı; harita ve karar değiştirilerek 18 Temmuz 1974 tarihli Resmi Gazete’de tekrar yayınlanmış bulunmaktadır. İşte bu tarihten sonra Ege, Akdeniz ve Karadeniz’de yapılan çalışmalar bu kanunî esaslara dayanmaktadır.

Türkiye’nin batısını çeviren Ege denizi bilindiği gibi, IV. jeolojik zamanda, bir tektonizma olayı ve Egeid kıtasının çökmesi sonunda teşekkül etmiş bir kenar denizdir. Bu gün üzerinde sayısı binlerce irili ufaklı adalar, bu kıtanın 1000 metrenin üzerindeki yüksekliklerini teşkil ediyordu. Çöken Egeid kıtasının Anado’u’ya yakın ve bitişik bölümlerinde, çökme hızı daha az olduğu için, burada halen az derin bir deniz, Yunanistan tarafından daha derin bir deniz ve neticede dar bir kıta sahanlığı kendini gösterir. Gerçekten Ege denizi, denizaltı haritası tetkik edildiğinde (Harita No: 2), genellikle 1000 metre derinlikten daha derin alanlar, Ege’nin batı kenarı yakınında Selanik ve Öbe adası açıklarında kendini gösterir. Bu bölümler dışında Ege denizinde daha çok 0-500 m. arasında bir derinlik görülür. Şu halde, Ege denizinin özellikle kuzeydoğu kenarı ile Anadolu kıyıları, 0-500 m. derinlik eğrisi üstünde bir derinlik içindedir. Hatta Limni, İmroz adaları ile Anadolu kıyıları arasındaki deniz, 0-250 metrelik bir derinliktedir. Yani denizin bu bölümünde Cenevre Sözleşmesinde öngörülen 200 metre derinlik büyük yereyler halindedir. Bu nedenle derinlik eğrisi dik-

kate alınırrsa denilebilir ki Anadolu yarımadasının kıta sahanlığı, Ege denizinin yarısından çoğunu içine alan ve kuzeyden Selanik açıklarından başlayıp Öbe adasının doğusuna ve oradanda Girit adasına ulaşan derin deniz çukurluğuna kadar uzanır. Bu arada şu noktayı da eklemek gerekir ki, Midilli 100 metrelik eşderinlik çizgisi içindedir. Daha güneydeki Sisam ile 12 Adanın büyük bir kısmı aynı eşderinlik çizgisi içinde yer almıştır. Bunların dışındaki adalar ise ancak 100-500 metre eşderinlik çizgisi içerisindedirler.

Ege Denizindeki kıta sahanlığını kısaca inceledikten sonra Türkiye ile Yunanistan arasında kıta sahanlığı anlaşmazlığını su üzerine çıkararak Anadolu kıta sahanlığında yer alan adaların bu problemde oynadığı role de kısaca göz atmakta fayda vardır.

Bilindiği gibi, Çanakkale boğazı açığında bulunan İmroz ve Bozcaada dışında kalan Ege denizi adalarının tamamı, bugün, Yunanistan'a aittir. Bunların içinde güneyde, yarımadanın bir mil uzağındaki kayalık Meis adası bulunduğu gibi, 872 km². lik Sakız adası da Anadolu'dan ancak 3.9 mil uzaklıktadır. Midilli, Sakız, İskanköy ve Sönbeki adalarının uzaklığı ise ancak 3 mildir. Sisam adası da kara parçasına çok daha yakın ancak 1.2 mil kadardır.

Görülüyor ki Anadolu kıyısındaki Yunan adalarında Midilli, Sakız, Sisam, İstenköy ve Sönbeki adaları ve bu büyük adaların yakınındaki diğer küçük adalar bir yandan, Türkiyenin Uluslararası teşekküllerce kabul edilen 6 millik karasuları içinde yer aldığı gibi, diğer yandan da Cenevre Sözleşmesinde ileri sürülen Anadolu yarımadasının 200 metre derinlikteki uzantısı olan kıta sahanlığı üzerinde bulunmaktadır.

Bu topoğrafik şartlara göre, Ege denizinde Türkiye ile Yunanistan arasında, bu devletlere ait kıta sahanlığının sınırlarını tespit etmek oldukça zorluk gösterir. Ege denizinde, Anadolu kıyısına çok yakın adalar bulunmasa idi, kıta sahanlığı 200 metre derinlik gösteren denizaltı relyefinin son bulunduğu yere kadar uzanacaktı. Yukarıda belirtildiği gibi, Anadolu kıyısına adetâ bitişik denecek kadar yakın bir mesafe de yer alan Yunan adalarının hukukî durumu, bu sınırı çizmekte oldukça zorluk ve anlaşmazlıklar getirmektedir.

Aslında, Cenevre Sözleşmesi bu konuda da kesin kararlar getirmiştir. Sözleşmenin birinci maddesi kıta sahanlığını şöyle tanımlar:

«İşbu maddelerde kullanıldığı manada» kıta sahanlığı terimi ile,

a — Sahillere bitişik, fakat karasuları bölgesi dışında kalan ve 200 metre derinliğe kadar olan veya bu derinlikten sonra, üzerini örten suların, denizaltı bölgesindeki doğal zenginliklerin işletilmesine olanak verdiği derinliği geçmeyen denizaltı bölgesinin deniz yatağı ve toprak altı ile,

b — Adaların kıyısına bitişik bu bölgeler deniz yatağı ve toprak altı kastedilmektedir.

Şu halde sözleşmeye göre, adaların kıta sahanlığı da kara parçalarının kapsamına girer. Eğer İngiltere, İrlanda gibi kıtalara oldukça uzak bağımsız adalar için yapılan bu tarif Ege denizi adalarına uygulanırsa bu takdirde Türkiye ile Yunanistan arasında anlaşmazlık çıkacağı doğaldır. Çünkü Yunan adaları yukarıda kısaca belirtildiği üzere, Türkiyenin karasuları içinde olduğu gibi, aynı zamanda kıta sahanlığında da yer almaktadır. Bu yüzden Cenevre sözleşmesinin tarifine uymayan bir durum söz konusudur.

Burada, hukuksal ve teknolojik olanakları da göz önünde bulundurarak, Türkiye ile Yunanistan arasındaki kıta sahanlığının sınırlarını tesbite çalışalım.

Kıta sahanlıkları, komşusu bulunduğu kara parçasının bir devamı olduğuna göre, Cenevre Sözleşmesinde kapalı kalan bu en önemli sorunun belirtilmesinde fayda vardır. Bu konu objektif açıdan ele alınırsa, yani Türkiye kıyılarına 1 millik bir mesafede bile bir Yunan adası olduğuna göre, burada Türkiye'nin kıta sahanlığı sınırı nerede başlar ve nerede biter, ve bu sınırın bittiği yerde başlayan ada kıta sahanlığı ne kadar bir denizaltı toprağını içine alır?

Kanımızca, bir ana toprak parçasına yakın olan adanın kıta sahanlığı, ada ile ana toprak parçasının orta yerinden geçirilecek bir hat ile adanın açık deniz yönündeki 6 millik karasu alanı olması gerekir. Ana toprak parçasının kıta sahanlığı ise, adanın 6 millik karasuları bölgesini kapsayan deniz altını dışarda bırakan ve Cenevre Sözleşmesinin tarifine uygunluk gösteren daha geniş bir de-

nizaltı bölgesidir. Şu halde ana kara parçasının kıta sahanlığı, yani başındaki adanın karasuları alanını dışarda bırakır ve derin deniz çukurluğuna kadar uzanır. Eğer bunun aksini düşünürsek, örneğin Midilli adasının kıta sahanlığını, ada ile Türkiye arasından geçen hattan başlayarak, adanın karasularını da içine alarak Yunanistan'a kadar uzanan denizaltı bölümü kabul edilirse, bu takdirde Ege denizini bir Yunan denizi olmak gibi bir sonuçla karşı karşıya gelmeyi kabul etmek zorunda kalacağız. Nasıl ki, Büyük Okyanusun ortasında yer alan ve ABD devletlerine ait bir adanın karasuları dışındaki deniz altı bölgesini, ada ve ABD kıta sahanlığı olarak kabul edilmezse. Burada Cenevre Sözleşmesinin 6. maddesi yardımcı görünmektedir. 6. Maddeye göre «Aynı kıta sahanlığının, kıyıları karşı karşıya bulunan iki veya daha çok devletin topraklarına bitişik olması halinde kıta sahanlığının sınırı, bu devletler arasında yapılacak anlaşmaya göre saptanır. Eğer böyle bir anlaşma yapılmıyorsa, bu takdirde, kıta sahanlıkları arasındaki sınır, bu devletlere ait ana toprak parçaları arasında deniz üzerindeki orta hat ile tespit edilecektir.»

Bu hükme göre, ilgili devletler aralarında anlaşmaya varacaklardır; anlaşma olamazsa, devletlere ait kıta sahanlıklarının sınırı iki devlet ana topraklarının bitiminde başlayan deniz üzerindeki orta hat ile tespit edilecektir. Ancak, bu hükme dayanarak iki devletin bu konuda bir sonuca varması için, her iki devletin de Cenevre Sözleşmesine imza koymasına gereklidir. Şu ana kadar bu sözleşme Türkiye'nin imzası yoktur. Oysaki, Yunanistan bu sözleşmeye imza koymasına rağmen, sözleşmenin öngördüğü bazı hükümleri uygulamadığı gibi kabullenmeye de yanaşmamaktadır. Örneğin Yunanistan, Türk kıta sahanlığı içinde yer alan Limni adasının karasularında petrol üretimi yaparken, Türkiye'nin kendi kıta sahanlığında jeolojik ve sismik araştırma yapısına müsaade etmemektedir. Böyle bir durum, yani Anadolu kıyılarının karasuları içinde yer alan adalarla, ana toprak arasından geçen orta hat ile başlayan Yunan kıta sahanlığını kabul edersek, bu takdirde, Ege denizi bir Yunan iç denizi olacak ve Yunanistan Türkiye'yi ekonomik, politik ve askerî yönden bir abluka altına almış duruma gelecektir. Ve böylece Yunanistan Türkiye kıyılarının çok yerde bir millik mesafesine kadar olan bütün Ege denizinde, denizin doğal servetlerinden faydalanacak hale gelecek, buna karşılık, Türkiye'ye ancak Ege denizinin çok dar bir deniz kesimi kalacaktır. Oysa hiç bir Uluslararası

sözleşme bir ülkenin bir denizdeki sahanının bu tür abluka altına alabileceği hükmünü getirmez.

Eğer Ege denizi böylece bir Yunan iç denizi haline getirilirse, Türkiyede dahil olmak üzere, bütün Karadeniz ülkeleri Ege denizinden geçmeden önce, Yunan hükümetinden özel izin alma zorunda kalacaklardır. Böyle bir durumun ise Uluslararası Deniz Sözleşmesine aykırıdır.

Cenevre Sözleşmesi, sahildar devlet kıta sahanlığı üstünde doğal zenginlikleri araştırmak, bulmak ve bu zenginliklerden yararlanmak konusunda bazı haklar getirmiştir. Ve böylece sahildar devletin kıta sahanlığı üzerindeki hükûmranlık hakkını mutlak olduğunu da ortaya koymuştur.

Burada sözü edilen doğal zenginlikleri, denizaltı toprağındaki madenlerle diğer cansız kaynaklar ve sabit deniz ürünlerine dahil edilen canlı organizmaları içine alır. Aynı sözleşme, kıta sahanlığına sahip olan devletin, kıta sahanlığındaki doğal zenginliklerinden faydalanmaması halinde bile, bir diğer devletin arama ve işletme hakkının doğmadığını da kabul etmiştir.

Buna rağmen Yunanistan, Türkiye'nin Ege denizindeki kıta sahanlığı üzerindeki hakkını zedelemek için «Balık gibi canlı kaynaklar denize aittir. Bu yüzden buradaki balık avlanma bölgesinin, sabit balık sahaları, kıta sahanlığının sınırlarını düzenleyen kuraların dışında bırakılmalıdır». Şeklinde 6 millik karasular dışında balık avlanmasının serbest bırakılması konusunda çalışmalar yapmaktadır.

Bu görüşe karşı çıkan Türk hükümetinde ise Birleşmiş Milletlerin Hukuk Komisyonunun kabul ettiği 200 m. derinliğe kadar uzanan denizaltı kıta sahanlığında, bu sahanlığa sahip devletin doğal servetlerden faydalanma hakkının zedelenmeden uygulanması yeterlidir şeklinde bir görüşe sahiptir. Bu görüşe uygun olmak 1964 yılında çıkarılan Kara Suları Kanunu karasularını 3 milden 6 mile çıkarıldığı gibi, «Bitişik Bölge» terimi ile ikinci bir bölge daha kabul etti. Bu bitişik bölgede Türk Karasularına bitişik ve karasularının ölçüldüğü esas hatlardan itibaren 12 deniz miline kadar uzayan sahalarda balıkçılık ve canlı kaynakların işletilmesi bakımından karasuları rejimi uygulanacaktır esası da getirildi. Ve böylece canlı hayvan avlamak için Yunan balıkçılarının Türk Karasularına girmesi de önlenmiş oldu.

Ege denizi kıta sahanlığı anlaşmazlığı Türk, Yunan, Nato ve diğer dünya devletleri efkârı umumiyesini işgal ettiği şu sıralarda, Karakas konferansında sahili bulunan az gelişmiş ülkelerle Çin Halk Cumhuriyetinin ortaya attıkları «ekonomik kuşak» terimi ortalığı büsbütün karıştırmak eğilimini gösteriyor. Ekonomik kuşak bir devlete ait kıta sahanlığının kıyıdağın itibaren 200 millik bir alanıdır, şeklinde tarif edilmekte ve bu kuşakta her türlü nceleme ve işletme o devlete ait olması istenmektedir. Çünkü bazı deniz kıyılarında petrol ve doğal gaz depoları bulunmaktadır. Fakat sadece kıyılarda değil, açık deniz ve hatta okyanus diplerinde de maden hazineleri mevcuttur. Örneğın, Manganez, yapılan incelemelerde okyanusların dibinde portakal büyüklüğünde yumrular halinde yatmaktadır. Ayrıca bilindiğı gibi deniz suyunda başta tuz olmak üzere hidrojen, oksijen, potasyum, kalsiyum, stronsiyum, altın, gümüş, çınko bakır vs. gibi sayıları 80'e yakın maden bulunmaktadır. Bunun yanında bugün bir çok ülke kıyısında tatlı su elde etme istasyonları vardır. Gelgit olayı enerjisini elektirirge çeviren büyük elektrik santrallarının sayısı da son yıllarda arttırılmaktadır. (Örneğın, Fransa'nın Sen Melo körfezindeki santral). Ulaşım imkânları, tarihi haizleri ile deniz ve denizaltının önemini fazlaştırmıştır. Fakat son yıllarda her türlü artıkların denize atılması, büyük tankerlerin denizi kirletmeleri deniz canlıları ve kıyıları için, son derece büyük tehlikeler yaratmaktadır.

İşte bir yönden denizden canlı veya cansız değerlerin işletilmesi ve insanların faydanlanması imkân hazırlamak, diğer yönde deniz kirlenmesi ve canlı organizmalara zarar vermemesi için son yıllarda Birleşmiş Milletler teşkilâtı, Uluslararası Deniz Hukuku konferansları hazırlama yoluna gitmektedir.

Bunun için 1970 yılında harekete geçilerek yeni bir deniz hukuku konferansının hazırlığını yapmak üzere 91 üyeli bir «Denizdibi Komitesi» kurulmuştur. Komite konferansın gündemini tesbit çalışmaları yapmaktadır. Bu konuda devletlerden gelen öneriler konularına göre üç ayrı komitede incelenmiş, her konu için raporlar tanzim edilmiştir.

Birinci alt komitede, Ulusal yetki sınırı ötesindeki denizdibinde kaynak arama ve işletmenin kim tarafından, nasıl yapılacağı, işletme sonunda üretilen maddelerin mevcut maddelerle rekabeti, arama ve işletme bir kurum tarafından yapılacaksa, kurumun kararlar-

rının nasıl alınacağı gibi sorunlarla ilgili öneriler ele alınmıştır. Türkiye ve Yunanistan'da Ege denizi anlaşmazlığının halli için bu komiteye başvurmuş ve problem bu komitenin gündemine alınmıştır.

İkinci alt komitede, boğazlardan geçiş koşulları, deniz dibi maden kaynakları ve balık avı ile ilgili öneriler tartışılacaktır.

Üçüncü alt komite ise deniz kirlenmesinin önlenmesi, bilimsel deniz araştırmaları nasıl yapılacağı konusunda gelen teklif ve öneriler görüşülecektir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Cenevre sözleşmesinde Türkiye'nin imzası yoktur; bu bakımdan sözleşmenin 6. maddesi bizi bağlamaz. Bugüne kadar Ege denizinde yapılan bilimsel araştırmalar bu denizde petrolün bulunduğunu ortaya koymuştur. Kıta sahanlığımız ise kabaca Selânik yarımadası önündeki oluktan başlayarak Öbe adasının doğusundaki derin deniz çukurluğundan geçer, Girit'in kuzey ve doğu oluğuna ulaşır ve nihayet Kıbrıs açıklarına kadar devam eder. Jeomorfolojik yönden çizilen bu sınıra, hukuk olarak tesbit edilen 200 millik ekonomik kuşak daha da anlam kazandırır. Her iki yönden çizilecek kıta sahanlığı sınırı içinde yapılacak yabancı bir devlet araştırması veya işletmesi için Türkiye'den gerekli izin alınması şarttır. Karakas konferansı sonucunda, Türkiye mutlaka bu haklarına kavuşacaktır. Bu hakkımızı alabilmek için konferansta şu noktaların savunulması gerekir.

1 — Kıta sahanlığı ile ekonomik kuşak terimlerinin tarifleri yapılırken bir çok ülkenin desteklediği 200 millik ölçünün kabul edilmesi,

2 — İç ve kenar denizlerde, başka ülkelerin karasularına sokulmuş adaların kıta sahanlığını, karasular terimi içinde mütalâa edilmesi,

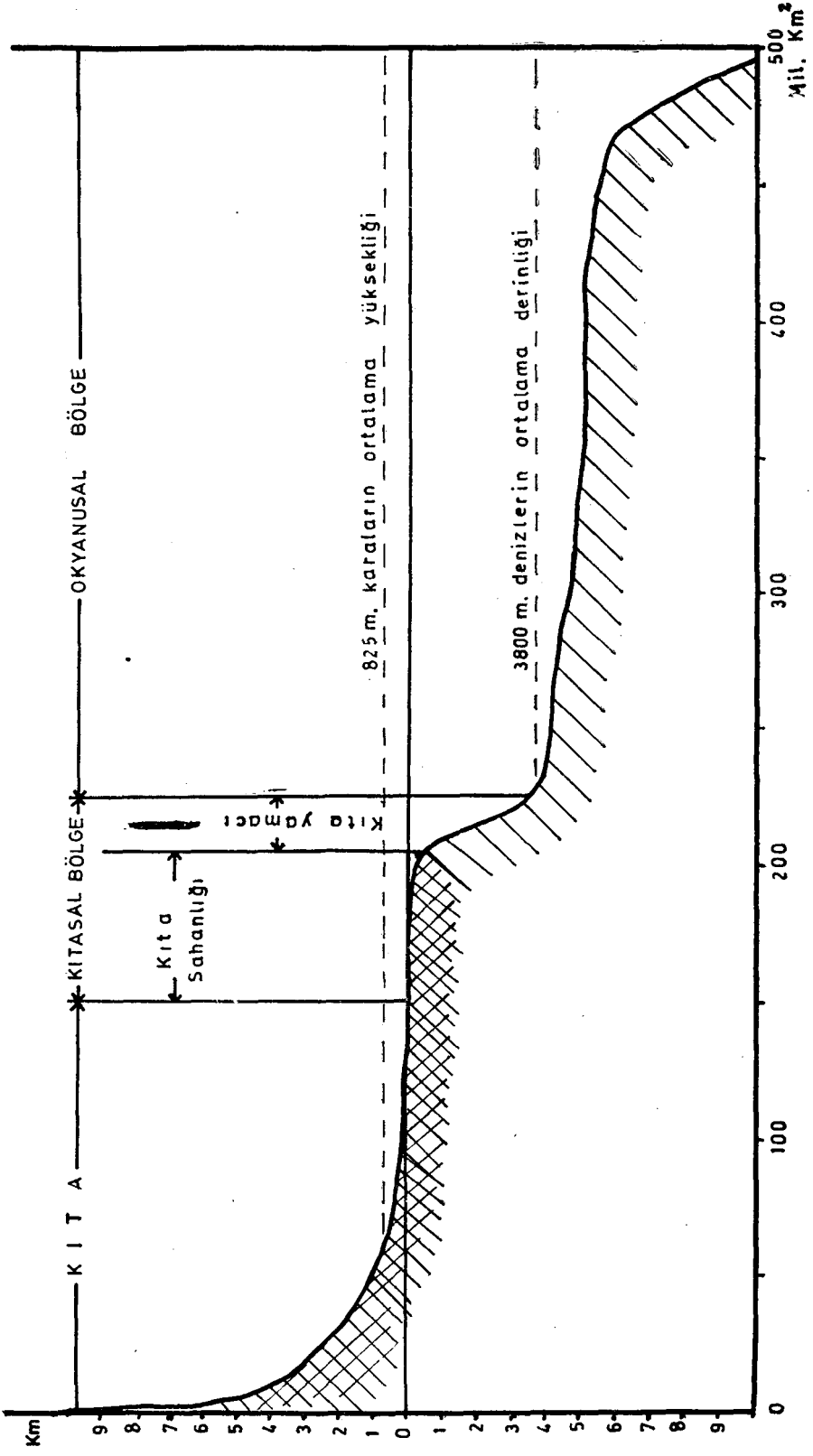
3 — Kenar denizlerde komşu iki ülke arasındaki kıta sahanlığı sınırı 200 mil kabul edilmese bile derin deniz çukurluğu veya oluğu kenarı bu sınırı tesbit de kıstas olmasının kabul edilmesi,

konferansta haklılığımızı isbatlamak için meseleyi ekonomik, hukuk ve jeomorfolojik yönleriyle ortaya koyarak, sadece bugünün değil yarının sorunlarının da savunularak çözüm getirilmesini sağ-

lamak şarttır. Problemlerin çözümünde hükûmetin kararlı ve hakkını alacağına güvenir bir şekilde soğukkanlı hareket etmesi, bizlere ümit vermektedir.

Erzurum, 2.7.1974

HİPSOGRAFİK EĞRİ